

Pieter Harting, van 1843 tot 1882 hoogleraar bibliologie in Utrecht, was een typische representant van het 19de-eeuwse vooruitgangsgeloof. Vooral van de wetenschap verwachtte hij veel. Wetenschappelijke kennis was ware kennis, en hoe meer ware kennis, hoe meer vooruitgang, want een juiste voorstelling van de aard der dingen beschaafde 'het volk'.

Het engagement van verlichte geleerden als Harting had wel paternalistische trekken. Het ideaal van volksverheffing werd oprecht nagestreefd, maar intussen moest Harting vaststellen dat veel mensen nog zo dom en onbeschaafd waren dat ze niet beseften wat goed voor hen was. Irrationele volkssentimenten dreigden soms zelfs een spaak in het wiel van de vooruitgang te steken, en dan moest de wetenschapsman maatregelen nemen.

Dat in zo'n geval het doel de middelen heiligde laat een briefwisseling in het Utrechtse universiteitsmuseum zien. In 1852 bezocht Harting het eiland Urk om er de bevolking te bestuderen. Omdat de meeste Urkers binnen de gemeenschap trouwden was volgens Harting de kans groot dat ze veel behouden hadden het oorspronkelijke 'type' waar ze van afstamden. Hun lichaamskenmerken zouden dan iets kunnen zeggen over de oerbewoners van Nederland. Dit was in de negentiende eeuw geen ongebruikelijke redenering. Natievorming en opkomend 'vaderlands gevoel' vroegen om een nadere omschrijving van de 'nationale identiteit'. Niemand betwijfelde dat raskenmerken hierbij een rol speelden, en zo kwam overal een speurtocht naar de 'stamvaders' op gang.

Minder gebruikelijk was manier waarop Harting zijn onderzoekgegevens kreeg. In de trekken van de Urkers meende hij wel een specifiek 'type' te herkennen, maar voor een onderbouwd oordeel was skeletonderzoek nodig, vooral van de schedels. In de Nederlandse anatomische collecties bleken maar drie Urker schedels voorhanden - te weinig voor definitieve conclusies. Pas vijfentwintig jaar later kreeg het onderzoek een vervolg. Eind 1877 schreef de Hilversumse arts J.F. van Hengel aan Harting dat hij aanvullend materiaal kon leveren: drie

Pieter Harting, 1812-1885

schedels, door hemzelf uit Urk meegenomen. Ook wilde hij wel vertellen hoe hij ze had bemachtigd. *'Ik heb'*, schreef hij, *'drie koppen van Hilversum in mijnen koffer naar Urk medegenomen. Na lang praten en bidden is het mij gelukt verlof te krijgen op het kerkhof de koppen uit de familiegraven te laten opgraven, de doodgraver moest die bij mij brengen ... Ik wist wanneer de doodgraver komen zoude en had eene oplossing ... van oker klaar. Toen hij mij de koppen bracht zag ik dat de mijnen veel witter waren ... Nu zeide ik hem: Goede vriend je rookt daar zulke stinkende tabak dat ik dat niet kan uithouden, doe mij het genoeg en ga buiten de deur zitten, dan kan je meteen oppasschen dat er niemand onverwachts binnen komt. De doodgraver vond dat heel verstandig en ging buiten de kamer op eene stoel tegen mijn deur zitten. Toen heb ik dadelijk de Hilversummers met oker bestreken ... en de Urkers in mijnen koffer geborgen ... Toen de oker na een half uur droog was riep ik den doodgraver (en hij) ging welgemoed met een fooi met de Hilversummers weg.'* Als het nodig was de 'historie der mystificatie' bij eventuele publikatie te vermelden, besloot van Hengel, dan wilde Harting wel zo discreet zijn dit in het Latijn te doen.

Hartings reactie is niet bewaard, maar dat hij de schedels aannam staat vast: ze bevinden zich in het Utrechts Universiteitsmuseum, waar Hartings nalatenschap wordt bewaard. Ook met van Hengels opus operandi had hij kennelijk geen problemen. In 1878 stuitte Hartings leerling A.A.W. Hubrecht bij Hoorn op Terschelling op een 'knekelhuis' met 14 schedels. Ook hier was sprake van een oorspronkelijk 'type', en Hubrecht begreep dat hij er zijn leermeester een plezier mee kon doen. De burgemeester van Terschelling stemde erin toe dat de schedels werden meegenomen - onder de vlag van 'antiquiteiten en oud porselein', om protesten te voorkomen. Maar de Terschellinger bevolking kreeg lucht van de zaak en bedreigde de doodgraver die de schedels zou ophalen. Deze weigerde daarop zijn medewerking. Wat te doen? Inderdaad, de wisseltruc. Maar Hubrecht realiseerde zich dat het nog eenvoudiger kon. In een brief aan Harting deed hij verslag hoe hij de boze Terschellingers omzeilde.

'Maandag jl. hadden wij ons 's avonds laat gereed gemaakt om aan boord te gaan van den tonnenboeier tot het doen van een dregtocht ... Sprekende over de schedels die ik in Amsterdam zou zien te krijgen om met de Hoerner knekelhuisschedels verwisseld te kunnen worden ... kwam opeens de gedachte bij mij op of het niet eenvoudiger ware ons nog diezelfde nacht op weg te begeven en ze zelf weg te halen zonder andere in de plaats te leggen ... Het gelukte mij de andere tot dit denkbeeld over te halen en ten tien ure waren wij onderweg naar het drie uur afgelegene Hoorn waarheen wij den weg in dezen stikdonkeren regennacht hebben moeten vinden ... Hoewel wij door een allerhevigste kiespijn die mij halfweg overviel en ruim een half uur aanhield haast tot terugkeer geroopt werden, hoe wij door losgebroken paarden die wij niet zien maar wel hooren konden verstrooid en door plasregens tot op de huid nat werden, hoe wij steeds tot over de enkels in 't duinzand en hoe een ogenblik rust in onze natte pakken gepaard met hevige transpiratie ons wellicht verderfelijker hadden kunnen worden, dit zijn alles incidenten ... onze nachtelijke gravenschenners volbrachten, dat wij de schedels deels aan koorden ons om het middel bonden, deels in de hand of in schepnetten droegen ... en dat ze nu hier vóór mij uitgekapt staan, zonder dat er op T. een ziel van geweten heeft.'

Waar de 'oude Terschellingers' terecht zijn gekomen is niet duidelijk; in elk geval niet in het Universiteitsmuseum. De Urkers zijn daar wel, zoals gezegd, maar het zijn er geen drie, maar zeven. Hoe Harting aan de vier schedels kwam? Van Hengel aan Harting: 'Is het ... zaak om nog (enkele schedels) aan UEHooggel. Onderzoek te onderwerpen (dan) hoop ik vindingrijk genoeg te zijn om (ze) in UEHooggel. Bezit te stellen.'

Bert Theunissen (bron: NRC Handelsblad, datum onbekend)